

**UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE LITERE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ALEXANDRU PIRU”**

**PODOABA ÎN
SOCIETATEA TRADIȚIONALĂ ROMÂNEASCĂ.
IMAGINE ȘI CONTEXT ETNOLINGVISTIC**

**Conducător științific,
Prof. univ. dr. Nicolae Panea**

**Doctorand,
Ioana Gabriela Stoican (Duicu)**

**CRAIOVA,
2016**

CUPRINS

Mulțumiri	
ARGUMENT	1
Cap. I. CONTEXTUL ISTORIC, POLITIC, SOCIAL ȘI VALENȚA LITERATURĂ – ARTE, ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE	7
1.1. Contextul istoric, politic și social	7
1.1.1. <i>Situația istorico-politică</i>	7
1.1.2. <i>Structura socială și veșmântul</i>	9
1.1.3. <i>Dorința de emancipare și moralitatea</i>	16
1.2. Literatura	22
1.2.1. <i>Curenți literare</i>	24
1.2.2. <i>Influențe occidentale</i>	28
1.3. Artele: pictura și muzica	30
1.3.1. <i>Pictura</i>	32
1.3.2. <i>Muzica</i>	37
Cap. II. CINCI SCRITORI: C. NEGRUZZI, D. BOLINTINEANU, AL. FILIMON, V. ALECSANDRI, AL. ODOBESCU	41
2.1. Costache Negruzzi (1808 – 1868)	42
2.2. Dimitrie Bolintineanu (1819 / 1925 – 1872)	47
2.3. Nicolae Filimon (1819 – 1865)	57
2.4. Vasile Alecsandri (1821 – 1890)	66
2.5. Alexandru Odobescu (1834 – 1895)	82
Cap. III. OPERELE CARE AU FOST ANALIZATE	103
3.1. De evocare istorică	104
3.1.1. Aprodul Purice (1486), de C. Negruzzi	104
3.1.2. Doamna lui Neagoe (1512), de D. Bolintineanu	106
3.1.3. Sorin sau Tăerea boerilor la Târgoviște, de D. Bolintineanu	108
3.1.4. Mihnea Vodă cel Rău (1508 - 1509), Doamna Chiajna, 1560 – 1568 și Câteva ore la Snagov, de Al. Odobescu	111
3.1.5. Despot Vodă, 1561 – 1563, de V. Alecsandri	119
3.1.6. Alexandru Lăpușneanu, 1564 – 1568, de C. Negruzzi	122
3.2. Cu teme din contemporaneitatea autorilor	125
3.2.1. Zoe, de C. Negruzzi	125
3.2.2. Manoil, de D. Bolintineanu	128
3.2.3. Elena, de D. Bolintineanu	130
3.2.4. Ciocoi vechi și noi ori ce naște din pisică șoareci mănâncă, de N. Filimon	132
3.2.5. Kera Nastasia sau Mania pensiilor. Cânticel comic, de V. Alecsandri	135
3.2.6. Crai nou, de Vasile Alecsandri	136
3.2.7. Poezii, de Dimitrie Bolintineanu	138
3.3. Încadrarea istorică a subiectelor și personajelor pentru contextuarea veșmântului și podoabei	140
Cap. IV. CRONICARI CARE AU INSPIRAT OPERELE DE EVOCARE ISTORICĂ ANALIZATE	152
Cap. V. PODOABA ȘI VEȘMÂNTUL ÎN LITERATURA ANALIZATĂ	164
5.1. Introducere în bibliografia de specialitate	166
5.2. Analiza costumelor și veșmintelor	176
5.2.1. Vestimentație și podoabe masculine regăsite în operele de evocare a istoriei	177
5.2.2. Vestimentație și podoabe feminine regăsite în operele de evocare a istoriei	197
5.2.3. Vestimentația regăsită în operele inspirate din contemporaneitatea autorilor	212
5.2.4. Podoabe regăsite în operele inspirate	243

din contemporaneitatea autorilor	
5.3. Scrierile literare - surse de inspirație pentru pictori	263
CONCLUZII	268
GLOSAR	274
BIBLIOGRAFIE	282
ANEXE	293
Anexa 1. Prezentarea citatelor analizate	294
Anexa 2.a. Veșmintele bărbaților din prima jumătate a secolului al XIX-lea în operele analizate	322
Anexa 2.b. Veșmintele femeilor din prima jumătate a secolului al XIX-lea în operele analizate	324
Anexa 2.c. Fragment genealogie Brancovici	325
Anexa 2.d. Fragment genealogie Basarabi	326
Anexa 3.1. Costache Negruzzi în manuscrisele BAR	327
Anexa 3.2. Dimitrie Bolintineanu în manuscrisele BAR	328
Anexa 3.3. Nicolae Filimon în manuscrisele BAR	329
Anexa 3.4. Vasile Alecsandri în manuscrisele BAR	330
Anexa 3.5. Alexandru Odobescu în manuscrisele BAR	333

Cercetarea propusă de noi are în vedere analiza imaginii podoabei de influență bizantină și osmanlăie în societatea tradițională românească, reprezentările ei și ale vestimentației, în literatura română din secolul al XIX-lea, precum și contextualizarea istorică și etnolingvistică.

O abordare strictă a vestimentației și podoabelor din operele literare nu cunoaștem să fi apărut la noi. Studii și analize care să facă referire la ele există, începând, poate, cu Lazăr Șăineanu, care în alcătuirea *Dicționarului universal al Limbei Române*, a cărui primă ediție apărea în 1896, se sprijinea, în definirea termenilor, pe literatură; exemple din operele celor cinci prozatori amintiți abundă, ca mărturii ale veridicității termenilor. Critici care să facă referire și la veșmânt și podoabe există, de asemenea: toți, atunci când analizează operele, direct sau indirect, fac trimiteri la aceste elemente.

Interesul pentru orientalism se manifestă în toată perioada dintre aceste scrieri și prezent, cu o mai mare sau mai mică intensitate. Ultimul deceniu se dovedește a fi unul cu un interes pronunțat pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea, acea perioadă eclectică, de tranziție de la influența orientală la cea occidentală, în Principatele Române. Analiști ai perioadei, filologi, istorici, istorici ai artei, memorialiști au publicat, în ultimul deceniu, un important număr de volume referitoare la acea perioadă, fie în concepție proprie, fie traduceri, publicări sau republicări ale unor opere mai vechi, române și străine; monografiile ale scriitorilor secolului al XIX-lea apar acum cu noi și interesante abordări. Cu toate acestea, temele cele mai apropiate de a noastră sunt acelea cu referire la femeile perioadei. Le sunt prezentate: caractere, moravuri, cultură, cutume etc. Peste tot sunt enumerate ori menționate podoabe și veșminte: în foi de zestre, în descrierea opulenței, în prezentarea unui cadru arhaic osmanlău etc. Cu toate acestea, niciunde, podoabelor și veșmântului din perioada fanariotă nu li se acordă o atenție deosebită, nu primesc o descriere mai amănunțită, nu este prezentat un ansamblu vestimentar complet.

O abordare a veșmântului și podoabelor din opera literară am considerat-o necesară pentru a mai adăuga încă un element care să contribuie la definirea unei perioade despre care s-a scris atât de mult, dar care ne oferă, în permanență, resurse noi.

Corpusul nostru de texte-subiect este format din fragmente ale scrierilor a cinci autori, paradigmatici pentru tranziția de la epoca fanariotă la începuturile modernizării românești, atât prin literatura lor, cât și prin activitatea politică, administrativă și culturală desfășurată: Costache Negruzzi, Dimitrie Bolintineanu, Nicolae Filimon, Vasile Alecsandri și Alexandru Odobescu.

Ideea pe care dorim s-o dezvoltăm este una interdisciplinară, înglobând date de istoria românilor, de istoria literaturii moderne, de memorialistică a scriitorilor-subiect, de etnografie – ca mărturii ale unei perioade în care disciplina atunci prindea contur –, de istoria artei (religioasă și laică) dintr-o perioadă în care influența scriitorilor a jucat un rol mai mult sau mai puțin important ori mai mult sau mai puțin benefic, de istoriografia vestimentației și a bijuteriilor teaurizate în

colecțiile muzeale și nu numai. Acest demers vine din faptul că de atenția criticilor s-a bucurat natura, arhitectura, omul – fizic și psihic –, dar niciodată omul producător și purtător de veșminte și podoabe. Din punct de vedere antropologic, considerăm că o atare abordare este necesară.

Structurarea cercetării are ca punct de pornire o formulă suficient de mult uzitată, „cine, unde, când, cum”, dar puțin modificată de noi, și anume: „cine, unde, cum, ce”, această soluție ne-a condus către o structură compusă din cinci capitole, urmate de concluzii, glosar, bibliografie și anexe.

Capitolul 1 are rolul de contextualizare a scriitorilor și a operele lor într-un areal spațio-temporar de viață și concepere. Cuprinde prezentări ale situației politice, sociale și culturale. Treu accente se vor impune, unul pe tărâmul vieții sociale cu structurile lui specifice, cu moravurile și cu veșmintele lor, cel de-al doilea cu referire la curentele literare și influențele occidentale din literatura română a perioadei, iar cel de-al treilea cu o atenție accentuată asupra a ceea ce a caracterizat contextul artistic: pictural și muzical, al secolului al XIX-lea.

„Cinci scriitori: C. Negruzzi, D. Bolintineanu, Al. Filimon, V. Alecsandri, Al. Odobescu”, reprezintă un titlu care anunță și delimitează ceea ce cuprinde capitolul al doilea: date biobibliografice ale celor cinci scriitori. Nu sunt exhaustive, ci cuprind doar acele elemente care contribuie la înțelegerea mai exactă a motivației și acoperă cerințele temelor operelor pentru scriitori. Este prezentată o biografie care să ajute la înțelegerea unor raporturi profesionale, la accesul în anumite cercuri sociale, politice și culturale, acces ce i-a influențat, i-a inspirat sau le-a determinat scrierea. Bibliografia are ca motivație aducerea la zi sau rememorarea unor idei și idealuri ale scriitorilor, reprezentând un canafas al cunoștințelor și judecăților decantate pe care să putem lucra, respectiv construi. Am dorit să evidențiem tot ceea ce i-a preocupat pe scriitori în paralel cu opera literară, considerând elemente importante acelea care se vor repercuta asupra subiectului pe care ni l-am propus, asupra cunoașterii lui, mai amănunțită sau mai sintetică. Am avut în intenție doar marcarea curentelor literare care i-au influențat, fără a ne propune o critică de exegeză, care de altfel, a fost făcută de importanți critici literari, contemporani scriitorilor sau contemporani nouă, pentru că, iată, vorbim de o perioadă relativ scurtă între opera literară și prezent – circa 150 de ani. De altfel, ne-am raportat în permanență la lectura întreprinsă de acești specialiști, în funcție de obiectivele episodice sau generale pe care ni le-am propus.

Dacă știm cine a creat aceste mărturii literare ale veșmintelor și podoabelor, trebuie să analizăm unde le-a integrat și astfel se definește cel de-al treilea capitol rezervat operelor.

Prezentarea a fost făcută în ordinea cronologică a evenimentelor istorice, și nu ca an de apariție al operei sau urmând ordinea în care au fost prezentați scriitorii. Analiza perioadelor pe care scriitorii le abordează în scrierile lor ne-a condus la ideea unei oarecare unități temporale atât în scrierile de evocare istorică, cât și în cele inspirate din contemporaneitatea lor. Am prezentat, în

tabele, ordonarea scrierilor în funcție perioada în care li se desfășoară acțiunile, iar o primă concluzie la care am ajuns a fost că cele de inspirație istorică se desfășoară oarecum în preajma evenimentelor marcate de bătălia de la Mohács (1526), iar cele de inspirație contemporană, se încadrează primei jumătăți a secolului al XIX-lea. Subliniem limita temporală a anului 1526 de la care influența Porții se impune mult mai puternic în viața Țărilor Române, deci și asupra veșmântului și podoabei și care se produce în chiar perioada domniilor lui Petru Rareș, Mircea Ciobanu, Despot Vodă, Alexandru Lăpușeanu etc. și reproducem tabloul genealogic al Basarabilor cu personalitățile care ne interesează și cu unele completări ajutătoare temei noastre. Acesta, alături de cel din genealogia despoților Brancovici, ne vor permite o prezentare mai ușoară a personajelor din scrierile de evocare a istoriei.

Scrierile cu subiecte din perioada contemporană autorilor, sunt scrieri care înfățișează perioade încadrate în prima jumătate a secolului al XIX-lea și mijlocul lui: acțiunea cea mai timpurie este, așa cum am mai arătat, în *Ciocoii vechi și noi*. Filimon narează în 1862 – 1863 (perioada în care este publicat romanul) societatea românească din perioada 1814 – 1825. Negruzzi, în 1837, când publică *Zoe*, prezintă societatea anului 1827, Bolintineanu, în 1855 și respectiv, 1862, de în *Manoil* și apoi în *Elena*, se referă la perioada dintre 1850 și 1860. Alecsandri atribuie satira *Kera Nastasia* primilor ani ai deceniului șapte, câtă vreme poezia *Crai Nou* pe care o publică în 1843 este atemporală ca moment de desfășurare a acțiunii, la fel cum sunt și toate poeziile lui Bolintineanu publicate de-a lungul vieții (1847 – 1872).

Tot în acest capitol prezentăm personajele care au primit din partea scriitorilor o descriere vestimentară, cele la care se face referire în citatele-subiect. Și aici folosim soluția tabelară, dar și o analiză de ansamblu asupra gradelor de rudenie, acolo unde se impune, sau a poziției sociale a fiecărui personaj.

Ca o concluzie a acestui capitol, putem spune că nici unul dintre personaje istorice nu a primit o caracterizare pur cronicărească, bazată doar pe mărturii. Inclusiv Odobescu, în cele două nuvele, se folosește de imaginar pentru a crea anumite momente sau chiar pentru a scrie capitole întregi și asta datorită nevoii pur literare, născută din cerințele de redactare a unei anume specii. În ceea ce privește literatura inspirată din societatea secolului al XIX-lea, nici un critic sau istoric literar nu a făcut nici cea mai mică aluzie asupra vreunei posibile asemănări cu personaje reale, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că toate personajele feminine de secol al XIX-lea sunt personaje create pentru temă și pentru manifestul pe care-l vor „semna”.

Capitolul patru se impune ca o necesitate a prezentării surselor de informare a scriitorilor pentru ceea ce a însemnat subiectul istoric. Cronicarii moldoveni Ureche, Costin și Neculce nu au cum să lipsească atunci când scriem despre Lăpușeanu și de doamna sa sau de Petru Rareș, așa cum nici *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* sau *Cronica lui Eftimie* nu pot să

lipsească atunci când, în Țara Românească, coborâm în secolul al XVI-lea, mai cu seamă prin scrierile lui Odobescu.

Cum putem aborda cronicile și cronicarii fără să nu evocăm imensa personalitate a lui Dimitrie Cantemir sau prezența altora care nu ating pragul de cunoaștere și notorietatea europeană a acestuia, dar care au lăsat un important material documentar.

„Dar îndestul!” spune Odobescu, în *Câteva ore la Snagov*, la finalul unei ample descrieri a podoabelor și veșmintelor doamnei Milița Despina și a foii de zestre a fetei monahului Dositeiu Brăiloiu, „noī am uītat că vorbeam...”, tocmai despre veșmânt și podoabă. Acestea vor fi cuprinse în capitolul cinci.

„Introducere în bibliografia de specialitate” este titlul primului subcapitol care vine să arate principalele scrieri care s-au constituit ca surse de comparație și de argumentație a analizei noastre.

În continuare, structura capitolului este marcată de două direcții: cea a periodizării și, firește, cea condiționată de partea femeiască și bărbătească. Deci, am prezentat veșmintele, podoabele și accesoriile din citatele-subiect în funcție de aceste două criterii și, astfel, am structurat subcapitolele „vestimentație și podoabe masculine regăsite în operele de evocare a istoriei”, „vestimentație și podoabe feminine regăsite în operele de evocare a istoriei”, „vestimentația regăsită în operele inspirate din contemporaneitatea autorilor” și „podoabe regăsite în operele inspirate din contemporaneitatea autorilor”.

Ultimul subcapitol are ca temă „scrierile literare – surse de inspirație pentru pictori”.

Concluziile încheie această cercetare a noastră asupra veșmântului și podoabei în literatură.

Cercetarea considerăm că ne conduce către faptul că trei dintre scriitorii (Alecsandri, Filimon și Odobescu) se găsesc printre cei care pun bazele unei științe a artei vestimentare. Dar cum anume au folosit toate aceste cunoștințe în operele literare... Datorită pluridisciplinarității fiecăreia dintre cele cinci personalități – Negruzzi, Bolintineanu, Filimon, Alecsandri și Odobescu – este imposibil a trata opera fiecăruia dintre ei într-un ansamblu unic definit.

Spre exemplu, dacă veșmântul lui Mihnea Vodă, Odobescu îl intuise într-o perfectă veridicitate exceptând termenul cioareci, veșmântul Ilincăi este unul plin de interferențe între veșminte din secolul al XVI-lea și veșminte aparținând secolelor următoare.

Cu referire strictă la veșmintele de secol al XVI-lea prezentate în scrierile lui Odobescu și Negruzzi analizate de noi, putem afirma că terminologia folosită de Negruzzi are un procent însemnat de interferare cu terminologia vestimentară a veacurilor următoare.

În ceea ce privește descrierile primului, aici trebuie analizat fiecare caz în parte. Pentru veșmintele Despinei este o certitudine, o informație prețioasă asupra veșmântului dinaintea restaurării. Trebuie totuși avut în vedere că încercarea lui Odobescu de a asemăna veșmintele Chiajnei cu ale Despinei nu corespunde cu rezultatele specialiștilor în domeniile istoriei, istoriei

artei și a veșmântului. Foaia de zestre citată de Odobescu în continuarea descrierii veșmântului Despinei este foaia de zestre a Stancăi, care alături de soțul ei, paharnicul Constantin Obedeanu, vor ctitori, în 1748 – 1753, renumita biserică craioveană ce le poartă numele.

Nici descrierea costumelor lui Mihnea Vodă nu pot fi analizate împreună. Prezentarea unui costum de influență occidentală este marea realizare a descrierii, dar termenii folosiți trebuie priviți cu foarte mare atenție.

Vestimentația secolului al XIX-lea a fost tratată, cum era și firesc, de toți scriitorii prin prisma celor două spații în funcție de care s-a format ca tipologie: urbană și rurală.

În ceea ce privește costumele populare, și aici Odobescu își aduce cea mai mare contribuție, pe care am putut-o demonstra numai prin comparație cu cercetarea etnologică întreprinsă de specialiștii domeniului. El punctează foarte precis și clar elementele caracteristice ale costumului.

Trebuie să subliniem faptul că Odobescu, pentru subiectul nostru strict, are două piese de costum asupra cărora ne aduce informații semnificative: identifică în costumele populare oltenesc prezența turcicilor (cioarecului „jambieră” – care nu trebuie confundat cu pantalonii „cioareci”), elemente care au dispărut din tratatele de port popular din ultimele decenii și, de asemenea, nu menționează în enumerarea acoperitorilor de cap, fesul, care așa cum propuneam ca ipoteză și la momentul când tratam subiectul, acest obiect intră în portul popular după deceniul șapte al secolului al XIX-lea.

Referitor la elementele de port popular folosite de Bolintineanu, dacă la prima vedere ele par unele fanteziste, totuși cu o atenție sporită putem observa că el folosește, spre deosebire de toți ceilalți, elemente mai rar întâlnite ori specific aromânești sau orientale. Foarte bine remarcă Bolintineanu prezența cămășii cu „gură oblică”, „închisă pe un sân” cum spune el. Este o cămașă rar întâlnită în Țara Românească, dar este o certitudine. La el toate fetele poartă rochii. În costumele populare din Țara Românească acest obiect vestimentar a lipsit, dar el reprezintă una din piesele importante ale costumelor aromâncelor. Prezenței șalvarilor în costumele aromâncelor nu i-am putut identifica nici-o mărturie, dar fiind vorba despre o aromâncă din Anadolul turcesc (zonă a Istanbulului, la malul Mării Negre), poate apărea sporadic, așa cum arătam și la cămașă. O cercetare mai amănunțită asupra aromânilor din Turcia cu siguranță va desluși această afirmație a lui Bolintineanu.

Glosarul, însoțitor obligatoriu al unei astfel de teme, cuprinde exhaustiv termenii arhaici sau ai căror semnificație s-a schimbat în timp.

Bibliografia este importantă nu numai pentru susținerea afirmațiilor făcute, ci și pentru că ea se constituie într-o mărturie a importanței de care s-au bucurat cei cinci scriitori, pe care îi considerăm paradigmatici pentru cercetarea noastră, de-a lungul timpului și interesul suscitată de

perioadele analizate, înglobând totodată domeniile de interes ale interdisciplinarității pe care o invocam la început.

Anexele înglobează citatele-subiect, cele două genealogii menționate mai sus, și manuscrisele celor cinci scriitori tezurizate de Biblioteca Academiei Române.

Ca o concluzie finală a cercetării noastre putem spune că la fiecare dintre cei cinci scriitori pot fi identificate elemente de vestimentație care să vină în completarea mărturiilor obiectuale și vizuale păstrate, dar numai după o analiză interdisciplinară și folosind numai acele mărturii certe: imagini vizuale originale, fără intervenții ulterioare, artefacte ce pot fi datate cu precizie, terminologie clară pentru o anumită tipologie vestimentară etc.

Considerăm că o extindere a acestui tip de cercetare ar aduce însemnate contribuții domeniului istoriei vestimentare.